

SZABÓ TAMÁS – SZATMÁRI PÉTER (SZERK.):

***NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZATI
ÉS CIVIL AKADÉMIA***
(TANULMÁNYKÖTET)

Szabó Tamás – Szatmári Péter (szerk.):
***NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZATI
ÉS CIVIL AKADÉMIA***
(TANULMÁNYKÖTET)

Homo Oecologicus Alapítvány
Budapest, 2023

Szerkesztő: Dr. Szabó Tamás Phd. – Dr. Szatmári Péter CSc.

A kötetet lektorálta: Dr. habil. Kállai Ernő - Dr. Szabó Tamás Phd.

A térképeket szerkesztette: Dr. Jancsó Tamás Phd.

ISBN elektronikus: 978-615-01-6325-3

A kiadó neve: Homo Oecologicus Alapítvány

A szerkesztők ezúton szeretnék köszönetüket kifejezni a kötet megszületését támogató Nemzeti Együttműködési Alap Társadalmi Felelősségvállalási Kollégiumának valamint a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.-nek!

A borítón Zongor Gábor „A pirézek bejövetele” című festménye látható

Tartalomjegyzék

Szabó Tamás – Szatmári Péter:

Szerkesztői előszó – Nemzetiségi Önkormányzati és Civil Akadémia tanulmánykötet.... 5

Zongor Gábor:

Nemzetiségi önkormányzatok Magyarországon a kezdetektől napjainkig 12

Kállai Ernő:

Roma nemzetiségi önkormányzatok Magyarországon 53

Dobos Balázs:

A magyarországi német nemzetiségi önkormányzatok 79

Szőcs Krisztina:

Nemzetiségi oktatás Magyarországon Kitekintés a bajai Eötvös József Főiskola
horvát és német nemzetiségi pedagógusképzésére 96

Interjú Ritter Imre nemzetiségi parlamenti képviselővel, a Magyar Országgyűlés
Magyarországi Nemzetiségek Bizottságának elnökével 112

Beszámoló a 2014 – 2021. időszak nemzetiségi ügyeiről 126

Interjú Bechtold Jánossal a zsámbéki Német Nemzetiségi
Önkormányzat elnökével 129

Homo Oecologicus Alapítvány, mint a kötetet kiadó szervezet 139

Térképjegyzék..... 140

A MAGYARORSZÁGI NÉMET NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZATOK

Dr. Dobos Balázs Phd. történész és politológus diplomáit az ELTE-n, politikatudományi doktori fokozatát a Budapesti Corvinus Egyetemen szerezte 2010-ben. 2007-től az MTA-TK Kisebbségkutató Intézetének fiatal kutatója, tudományos munkatársa, utóbb főmunkatársa. Kutatási területe a magyarországi és a közép-európai nemzetiségek politikai-jogi helyzete, közéleti részvétele és képviselete. A témában számos hazai konferencián és rangos nemzetközi szakmai szervezet kongresszusán (ASN, BASEES, ECPR, IPSA) adott elő, valamint tartott kurzusokat a Corvinus Egyetemen, az ELTE-n és az Eszterházy Károly Egyetemen. Publikációi jelentek meg vezető világfolyóiratokban és kiadóknál (Peter Lang, Routledge, Springer).

Dobos Balázs

1. Előzmények

A rendszerváltással Magyarország második legnépesebb nemzetisége, a németiség számára is megnyílt a lehetőség a nemzetiségi alapú önszerveződésre, igényeik, javaslataik szabad megfogalmazására és képviseletére, a nyelv és identitás új keretek között történő ápolására, valamint a XX. századi történelmi traumák és asszimilációs veszteségek feldolgozására. Évtizedek után megindulhatott a németek második világháború végi és utáni sérelmeinek, egyéni és kollektív jogfosztásának tudományos kutatása, valamint az események hivatalos átértékelésével immár országgyűlési határozat ítélte el a kollektív felelősségre vonás elvét és a németekkel szemben követett gyakorlatát,¹ amelyet a későbbiekben kárpótlással is igyekeztek jóvátenni. Az 1980-as évekre egyértelműen kifulladásra jutott nemzetiségpolitika új alapokra helyezését az Alkotmány vonatkozó rendelkezéseinek átfogó módosítása 1989-1990 folyamán, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény (továbbiakban: Nektv.) elfogadása jelentették, amely folyamatban a németiség képviselői a Magyarországi Németek Szövetségén (MNSZ) keresztül szervesen közreműködtek, egyebek mellett egy önálló törvénykoncepció kidolgozásával. A törvény legfőbb szervezeti következménye a több szinten választott kisebbségi önkormányzatok formájában testet öltő személyi elvű kisebbségi autonómia lett, amelynek kereteit, ha nem is teljesen változatlan formában, de meghagyta a 2011-ben elfogadott és 2012. január 1-vel életbe lépett Magyarország Alaptörvénye, majd a jelenleg is hatályos nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény (továbbiakban: Njtv.). A hazai németiségre vonatkozó információ, hogy az első kisebbségi önkormányzatok megalakulását követően, 1995 tavaszán az MNSZ a megszűnés mellett döntött (*Eiler, 2002*).

¹ 35/1990. (III. 28.) OGY határozat a magyarországi német kisebbség kollektív sérelmeinek orvoslásáról.

A kisebbségi, utóbb hivatalos nevén nemzetiségi önkormányzati rendszer már közel három évtizedes múltat tekint vissza, és tapasztalatairól, köztük a német önkormányzatok összetételének alakulásáról és működésük főbb jellemzőiről már az 1990-es évek második felétől kezdve jelentek meg elemzések. A német önkormányzatokat az utóbbi évtizedekben értelemszerűen érintették az országos szintű, mindegyik vagy legalábbis több kisebbségre (lásd például Csefkó et al. 1999, Tóth, Vékás 2011), vagy egyes megyékre kiterjedő kutatások (például Bindorffer 2011, Váradi 2002a). 2000. második felében került sor egy, kifejezetten csak a német kisebbségi önkormányzatok körében végzett kérdőíves felmérésre is (Váradi 2002b). Emellett született néhány, azokról szóló vagy legalább részlegesen érintő lokális esettanulmány (lásd például Demeter Zayzon 1999, Kovács, Váradi 1999, Pachné Heltai 2020, Schwarcz 2021, Spannenberger 1996), illetve a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata (továbbiakban: MNOÖ) szintjén is lezajlott kutatás (Eiler, 1999). A területükön létrejött kisebbségi önkormányzatok működési tapasztalatait összegezte több, a megyei közigazgatási hivatalokhoz köthető tanulmány is az adott szakfolyóiratokban (lásd például Walter 2002).

A fő kérdések azonban változatlanul adóttak, így az, hogy a rendszer mennyiben képes elősegíteni a nemzetiségi sajátosságok megőrzését, akár még a közösségek revitalizációját és diszsimilációját. Továbbá mennyiben képes lehetővé tenni, hogy a nemzetközi kisebbségvédelem előírásaival összhangban, a németek egyenlő módon és hatékonyan tudjanak részt venni a közéletben, az őket érintő, különösen nyelvi, oktatási és kulturális döntések meghozatalában. Utóbbi téren már az 1993-as Nektv. megfogalmazta azt a szándékot, hogy a kisebbségi önkormányzatok különösen az oktatás és a kultúra területein intézményfenntartók legyenek, de ez az előírás az első évtizedben jobbra inkább csak papíron maradt. A változások a 2000-es évek közepétől kezdődtek el, amelyek eredményeként a német nemzetiség napjainkra intézmények (köztük óvodák, általános és középiskolák, kollégiumok, múzeumok, tájházak) tucatjainak az alapítójává és fenntartójává vált, amely folyamat ugyanakkor szintén nem volt problémamentes.

Mindezek nyomán, a történeti, intézményi és társadalmi háttér rövid felvázolását követően, jelen tanulmány fő célja a németeknek főként a települési szintű önkormányzatok keretei között kibontakozó önszerveződési folyamatainak az alaposabb vizsgálata, az önkormányzati rendszer főbb működési tapasztalatainak, lehetőségeinek és egyben kihívásainak az összegzése, amelyben jelentős mértékben támaszkodik a települési szintű önkormányzatok körében, 2022 augusztusa és októbere között zajló online kérdőíves adatfelvétel eredményeire.² Áttekinti azt, hogy miként éltek a németek a biztosított jogszabályi keretekkel és intézményi lehetőségekkel, annak tükrében, hogy a kisebbségi/nemzetiségi joganyag és a választójogi sza-

² A kérdőíves adatfelvételre az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja által 2019-2022 között támogatott, A kisebbségi önkormányzatiság eredményessége Közép- és Délkelet-Európában című projekt keretében került sor. A kutatásról bővebben lásd: <https://kisebbssegkutato.tk.hu/a-kisebbségi-onkormanyzatisag-eredmenyessége>

bályozás, több alkalommal is változott az elmúlt évtizedekben, ezt természetesen a hazai németek is igyekeztek befolyásolni. Vizsgálja, hogy milyen mértékben tudja az önkormányzati rendszer elérni és területileg lefedni a németiséghez tartozókat, mennyire tudja ösztönözni őket a választási részvételre, mennyiben érvényesül az esetükben a választási verseny, valamint milyen mértékben választják újra az önkormányzati képviselőiket. A tanulmány végül, de nem utolsó sorban kitér a nemzetiségi szószóló és a németek esetében 2018-tól már teljes jogú parlamenti képviselő viszonylag újabb keletű intézményére és annak választási tapasztalataira.

1.1 A magyarországi németek társadalmi és történeti jellemzői a rendszerváltás előtt

A Magyarország mai területén megtelepedett német népcsoportok jelenléte már a középkori iparosodással és városfejlődéssel kimutatható volt, de meghatározónak a török kiűzése utáni betelepítés bizonyult az összefüggőbb baranyai-tolnai régió mellett még az ország számos más pontjára (Manherz, 1998). Történetének legkomolyabb törését a második világháború végén és az azt követő években szenvedte el a közösség, amikor a Szovjetunióba kényszermunkára történő elhurcolás után a közéletben, a németiség vonatkozásában a múltbéli politikai-katonai szerepvállalás (Volksbund, SS) és a német névváltoztatás vizsgálata helyett egyre inkább a kollektív felelősségre vonás gondolata és gyakorlata, az egyéni és közösségi jogfosztás nyert teret. Ennek keretében az 1941-es népszámlálás nemzetiségi-anyanyelvi adatsorait is felhasználva, 1946-tól 1948 közepéig, a különböző statisztikák szerint körülbelül 170-230 ezer főt telepítettek ki Magyarországról (Czibulka 2004, 245. old.).

A megmaradt, megfélemlített, identitásában elbizonytalanított nemzetiségnek közösségi szinten aligha kedveztek egyrészt a következő évtizedekre a kiépülő államszocialista rendszer átfogó politikai, társadalmi és gazdasági változtatásai, köztük a fokozott iparosítás, a falvakból a városokba való áramlás, valamint a mezőgazdaság szocialista átszervezése. Másrészt a nagyjából az 1960-1970-es évek fordulójáig érvényesülő nemzetiségpolitikai automatizmus politikája, amely a gyakorlatban mindenekelőtt a korábbi, nyílt nemzetiségi alapú megkülönböztetés fokozatos felszámolását (Tóth, 2016), illetve ha korlátozott mértékben is, a német oktatási és kulturális intézményrendszer kiépítését, valamint 1955. októberben a Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetségének létrejöttét jelentette. Utóbbi alakuló ülésén csupán hat fő vett részt (Poprády 1995, 225-228. old. ; Tóth, 2018). Legfőbb feladata azonban nem a nemzetiségi öntudat felébresztése, hanem a szocialista tudat növelése, s vele az ilyen irányú politikai és kulturális nevelőmunka elvégzése lett. A többi nemzetiségi szövetséggel ellentétben a német szövetség kezdetben, a vonatkozó párthatározat értelmében csak a német dolgozók mozgósítására tartott igényt, és kizárólag kulturális szerveződéssé vált. A szervezet hivatalos neve csak később lett a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége. Az asszimilációs politika kudarcával, a

több tényező hatására az 1970-1980-as évekre bizonyos mértékben megélénkülő nemzetiségpolitika azonban szintén magában hordozta a megkésetttség, a korlátozottság jegyeit, hiszen a rendszer jellegénél fogva aligha építhetett az alulról jövő nemzetiségi önszerveződésre, ezért az újragondolására már csak a rendszerváltással kerülhetett sor.

A német kisebbség azonban az 1949-es népszámlálás „hullámvölgyét” követően nemzetiségi és anyanyelvi létszámában megerősödve érte el a rendszerváltás időszakát. Bár vita tárgyát képezi a kutatók körében, hogy mennyiben összehasonlíthatók az egyes censusok eredményei, a legutóbbi adatok növekvő számú német kötődésű személyről számolnak be (lásd például Tóth - Vékás. 2016), még ha az anyanyelvi mutatók háttérbe is látszanak szorulni (1. táblázat). Utóbbiak terén újabb keletű fejlemény a magas presztízsű német sztenderd térnyerése, főként a fiatalabb generációknál, míg a nyelvjárás az idősebbeknél válik az „emlékezés” nyelvvé (Erb - Knipf 2001).

1. táblázat. A magyarországi németek a népszámlálási adatok tükrében (1990-2011)

Nemzetiség			Anyanyelv			Családi és baráti körben használt nyelv		Nemzetiségi kulturális értékekhez kötődés	Nemzetiséghez tartozó személyek száma legalább egy válasz alapján	
1990	2001	2011	1990	2001	2011	2001	2011	2001	2001	2011
30824	62233	131951	37511	33792	38248	53040	95661	88416	120344	185696

Forrás: Csordás 2014: 16-18

A XXI. század elejére körükben több ezer főre nőtt a nem (csak) magyar állampolgárok részesedése. Településtípusok vonatkozásában, bár megerősödőben vannak a városi és fővárosi közösségeik, a németek többsége még mindig falvakban, kisebb településeken él, viszont csekély azon települések száma, ahol a népszámlálások összesítése szerint helyi többséget képeznek. Korösszetételüket tekintve kedvezőtlenebb, mert felülreprezentáltak a közép- és idősebb korosztályok. A közép- és felsőfokú végzettségűek arányát tekintve jobbak a mutatóik, relatív többségben a középiskolát végzettek voltak a német kötődésűek között. A foglalkoztatottak között többséget képeztek a vezető, értelmiségi és szellemi foglalkozásokban, valamint a szolgáltató szektorban dolgozók.

2. A rendszerváltás és a német nemzetiség, az 1993-as kisebbségi törvény előkészítése

Az 1980-as évek második felére végképp tarthatatlanná vált a nemzetiségi szövetségek növekvő feladatai, valamint a belső struktúráik között feszülő ellentmondás, amely a demokratizálódás irányába ható általános folyamat részeként komoly igényné formálta körükben a helyi, megyei szervezetek kialakításának a szükségességét. Ennek nyomán, az 1988 végén megrendezett kongresszuson a német szövetség elsőként hagyta el a nevéből a demokratikus jelzőt, és síkra szállt a szilárd helyi és területi bázis, a minél nagyobb döntési hatáskör, illetve a jobb személyi és anyagi feltételek mellett. A megújított alapszabály értelmében a szövetség elnökségének tagjai lettek az érdekképviselők megyei és fővárosi szintű vezetői (*Poprády 1995, 251-252. old.*). A Hambuch Géza és Manherz Károly által vezetett MNSZ határozata alapján elsőként 1989. január közepén jött létre Komárom megyében a megyei németiség érdekképviselői szövetsége, tagjai a német települések és a megye kongresszusi küldöttei voltak (*Fehér, 1993 262. old.*). Ugyanebben az időszakban, még az állampárt, az MSZMP illetékes osztályán indult meg a nemzetiségi törvény előkészítése, amelynek során kiemelendő a német szövetség 1988 nyári, de a későbbiekben is hivatkozott feljegyzése, amely a szövetséget a kisebbség életében meghatározó szervező és döntéshozó feladatokat ellátó „kulturális központtá” kívánta átalakítani, és azt megreformált érdekképviselői szerkezettel és kiterjedt, véleményezési és egyetértési jogokkal szándékozott megőrizni és tovább fejleszteni.³

1989-1990-től kezdve azonban jelentős részben a szövetségekkel való kormányzati elégedetlenség hatására terjedt el és vált meghatározóvá az előkészítés során az alulról szerveződő, demokratikusan választott önkormányzatok gondolata. A törvény kidolgozása során kulcsszereplővé az 1990-es választásokat követően létrejött Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal vált, amelynek első elnöke az MNSZ egyik korábbi titkára, Wolfart János volt, aki ezt a tisztséget 1995 szeptemberéig töltötte be. A kisebbségpolitika formálásába szűk egy évig, 1991-1992 folyamán Manherz Károly – az MNSZ elnökének, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium közigazgatási államtitkárának személyében – címzetes államtitkár is bekapcsolódott. A kisebbségi oldal ernyőszervezeteként létrejött Kisebbségi Kerekasztal 1991 tavaszi törvénytervezetéhez képest azonban az 1993 közepén elfogadott törvény a kisebbségi önkormányzatok feladat- és hatásköre, kulturális autonómiája, és pénzügyi háttere tekintetében még jelentősen elmaradt.

³ Hambuch Géza: Javaslatok nemzetiségi törvény megalkotásához (Budapest, 1988. június 8.). MNL OL M-KS 288. f. 36/1988/105. ö. e. https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/nektv/Javaslatok_nemzetisegi_torveny_megalkotasahoz.pdf

3. A német nemzetiségi önkormányzatiság intézményesülése, 1994–2019

Az 1993. évi kisebbségi törvény nyomán létrejött, a kisebbségek által célul kitűzött kulturális autonómiájának szervezeti keretét szolgáló, kisebbségi, utóbb nemzetiségi önkormányzati rendszer a különböző szintjeivel és választási mechanizmusaival nemzetközi összehasonlításban is meglehetősen összetett struktúra, amely több jogszabályi és intézményi változáson is keresztülment az elmúlt évtizedekben. Fennállásának első szakasza a kisebbségi törvény hatályba lépésétől és az első, 1994-es választásoktól egészen a 2005-ös átfogó módosításig⁴ tartott. A következő szakasz az utóbbi nyomán megrendezett 2006. évitől egészen az ismét módosított szabályok szerint megtartott 2014-es választásokig terjedt. A harmadik szakasz pedig immár a hatályos, a nemzetiségek jogairól szóló 2011-es törvényhez köthető.

Az 1990-ben módosított Alkotmány vonatkozó bekezdése a kisebbségi önkormányzati rendszer két, helyi és országos szintjéről tett említést. A helyi szint a települési és a fővárosi kerületi kisebbségi önkormányzatokat, valamint a közttes, budapesti szinten létrejövő testületeket foglalta magában. A szűkebb értelemben vett helyi-települési szinten az 1993-as kisebbségi törvény három típust különített el: a települési önkormányzat képviselőtestületéből teljesen átalakult típust leginkább a németek tudták kihasználni, de akadtak példák a soraikban a települési képviselőtestületből történő közvetett önkormányzat alakítására is. A legelterjedtebb azonban kétségkívül az esetükben is a közvetlenül választott típus volt, amelynek választását a települési önkormányzati választással azonos napon és azonos szavazóhelyiségben tartották meg. Ezt akkor kellett kitűzni, ha legalább öt, azonos kisebbséghez tartozó, az adott településen állandó lakóhellyel rendelkező választópolgár kezdeményezte. A közvetlen kisebbségi önkormányzati testület tagjainak száma 1300 fő alatti településeken három, 1300 lakos felett pedig öt fő volt. A kisebbségi választásokon az aktív és passzív választójog megállapításánál nem volt azonban könnyű helyzetben a jogalkotó. Mivel a Kisebbségi Kerekasztal elvetette a választói névjegyzék bevezetését, 1994-ben amellettt döntöttek, hogy az ország területén élő minden nagykorú magyar állampolgár jogává vált a kisebbségi önkormányzati választáson a választás és a választhatóság. Mivel az alkotmány már korábban rögzítette, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek helyi és országos önkormányzatokat hozhatnak létre, az alkotmányba így két, egymással nehezen harmonizálható rendelkezés került be, amelyek közül e később keletkezett érvényesült – a kisebbségi törvényben lefektetett szabad identitásválasztással párhuzamosan. A jelöltek tekintetében a választást akkor lehetett megtartani, ha legalább annyi jelölt volt, amennyi a megválasztható kisebbségi önkormányzati képviselők száma. Helyi kisebbségi önkormányzati képviselőjelölt lehetett bármely, az adott településen állandó lakóhellyel rendelkező választópolgár,

⁴ 2005. évi CXIV. törvény a *kisebbségi* önkormányzati képviselők választásáról, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó egyes törvények módosításáról.

aki bármilyen egyéb megkötés nélkül, elvállalta egy kisebbség képviselőt, illetve legalább öt fő kisebbségi jelöltnek ajánlotta a jelölés általános szabályai szerint.

A kisebbségi önkormányzatok megválasztása önálló szavazólapon történt, amelyen valamennyi kisebbségi jelöltet, oszlopokba szedve, ábécé-sorrendben tüntettek fel. A választópolgár érvényes szavazatot csak egy kisebbségre adhatott le és legfeljebb annyi jelöltre, amennyi a megválasztható kisebbségi önkormányzati képviselőtestület létszáma. A választás egyfordulós volt. Érvényes akkor lett, ha a 10 ezer, vagy annál kevesebb lakosú település esetén legalább ötven, 10 ezer lakos felett pedig legalább száz választópolgár érvényesen voksolt. Képviselők a többségi, kislistás rendszerben a legtöbb szavazatot kapott jelöltek lettek. Ha kevesebb jelöltet választottak meg képviselőnek, mint amennyi a kisebbségi önkormányzati testület létszáma, akkor a testület kevesebb létszámmal is működhetett, de a tagok száma háromnál nem lehetett kevesebb. Ha nem jött létre a közvetlen helyi kisebbségi önkormányzat, akkor 1995-ben – első és egyetlen alkalommal – még pótválasztásokon próbálkozhattak a megválasztásával. Időközi kisebbségi önkormányzati választásokra azonban a későbbiekben is nyílt lehetőség.

Az 1994-es választásokat és az 1995-ös pótválasztásokat követően a megválasztott német kisebbségi önkormányzatok száma dinamikus emelkedésnek indult (2. táblázat). Az első választásokon jellemzően még csak azokon a településeken jött létre önkormányzat, ahol korábban is volt már politikai és/vagy kulturális aktivitás, és/vagy aktív kapcsolatokat ápoltak a Német Szövetséggel, illetve a német származású országgyűlési képviselőkkel, amelyekhez 1998-ban a kedvező tapasztalatok, a kifejtett aktivitás és a félelmek oldódásának hatására újabbak csatlakoztak (*Váradi 2002b, 170. old.*). Mindezek mellett idővel azonban olyan településeken is sor került német kisebbségi önkormányzati választásokra, ahol a német közösség léte meglehetősen kétséges volt.

2. táblázat. A megválasztott német kisebbségi önkormányzatok száma és típusai települési/fővárosi kerületi szinten, 1994-2019

Választás éve	Közvetlen	Közvetett	Átalakult	Összesen
1994-1995	137	6	19	162
1998	236	3	31	270
2002	306	5	28	339
2006	378	-	-	378
2010	424	-	-	424
2014	405	-	1	406
2019	405	-	1	406

Forrás: www.valasztas.hu (saját szerkesztés)

A külön kisebbségi választói névjegyzékek, regiszterek hiánya az első ciklusokban egyrészt oda vezetett, hogy a kisebbségi önkormányzati képviselőjelöltekre leadott, jelentős részben ún. szimpátiaszavazatok gyakorta meghaladták még a kisebbségek becsült létszámát is, így a németek esetében a 2002-es csúcson például jóval felette volt az egymillió érvényes szavazatnak. A kisebbségi választási szabályokban inkább járatlan szavazók tömegesen adtak le érvénytelen szavazólapokat is, amelyek mellett további sajátosság volt a szavazólapokon, a lista elején állók előnyben részesítése, az ún. ábécé-preferencia torzító hatása. Végül, de nem utolsó sorban az utóbbi etnobiznisz néven elhíresült visszaélés is jelentkezett, azaz a valószínűsíthetően vagy akár deklaráltan nem az adott közösséghez tartozók megválasztása a kisebbségi testületekbe. Mindezek az elszaporodó anomáliák idővel a közéleti figyelem középpontjába helyezték a kisebbségi önkormányzati választásokat, és egyúttal jogszabályváltozást sürgettek.

Az átfogó módosítást hozó 2005-ös törvény legfontosabb hozadéka a kisebbségi választói névjegyzék bevezetése lett, amelyet az MNOÖ is támogatni tudott. A kisebbségi választójog gyakorlásának joga inentől kizárólag az előzetesen nyilvántartásba vett, nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozó, a helyhatósági választásokon választójoggal bíró magyar állampolgárokat illette meg. A kisebbségenként külön-külön készülő választói névjegyzékbe való felvételt egyéni- leg kellett kérni a helyi választási iroda vezetőjénél. A választást az esetben tűzték ki, ha az adott kisebbségi választói névjegyzékben szereplők száma helyben elérte a harmincat. A németeknél mind a 2006-os, mind a 2010-es választásokon 2% alatt maradt azok aránya, akik bár regisztráltak, de helyben nem tudtak önkormányzatot választani. További szigorítást jelentett, hogy jelöltek 2006-tól kizárólag csak törvényben meghatározott, a kisebbség képviselőjét felvállaló civil szervezetek állíthattak, azaz többé nem volt lehetőség a szintén sok visszaélésre alkalmas kínáló független jelöltek indítására (a 2002-es választásokon induló összesen 1999 német kisebbségi jelölt túlnyomó többsége, 1781 fő még függetlenként indult). A jelölteknek a regisztráción túl nyilatkozniuk kellett a képviselő elvállalásáról, a kisebbségi nyelv, kultúra és hagyományok ismeretéről, valamint arról is, hogy voltak-e korábban más kisebbségi önkormányzat tagjai vagy tisztségviselői. A szavazás kisebbségenként a választókerület külön helyiségében, kisebbségenként külön (két, magyar és kisebbségi nyelvű) szavazólapon történt, amelyen az ábécé-preferencia esetleges torzító hatását kiküszöbölendő, a jelöltek előre kisorsolt sorrendben szerepeltek. A jogszabály helyi szinten leegyszerűsítette a korábbi kisebbségi önkormányzati szisztémát. Az egyedül megmaradó, közvetlenül, települési és fővárosi kerületi szinten életre hívott települési kisebbségi önkormányzatok egységesen öt-, 2010-ben négytagúak lettek. A jelöltek továbbra is az egyszerű többségi, kislistás választási rendszerben választották meg a regisztrált választók.

Az eredmények azonban azt mutatták, hogy bár a kisebbségi választói névjegyzékek bevezetésével kieshettek a korábbi tömeges szimpátiaszavazatok és elhanyagolható mértékűvé csök-

kent az érvénytelen szavazólapok száma, még a fenti megszigorított szabályok sem voltak képesek teljesen elejét venni a visszaéléseknek, amelynek hatására a nemzetiségi jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény a 2014. évi választástól kezdve további módosításokat vezetett be a rendszerben. Szigorúbb szabályok vonatkoznak immár a jelöltekre, illetve a nemzetiségi önkormányzatok valós társadalmi bázisának megalapozását kívánja az is szolgáltni, hogy csak azokon a településeken lehet kitűzni a települési nemzetiségi önkormányzatok választását, ahol a legutolsó népszámlálás összesített adatai szerint az adott nemzetiséghez tartozók száma eléri a 25 főt. Ennek hatására, 2019-re már a 4%-ot érte el a regisztrált német választók körében azok aránya, akik a településükön nem tudtak önkormányzatot választani a meghatározott települési küszöb miatt. A korábbi választásokkal ellentétben, a névjegyzékekben szereplők száma a választás kitűzésekor már nem játszik szerepet (azaz a regisztráltak száma alatta maradhat a 25 főnek), csak azt határozza meg, hogy hány fős lehet a települési és az országos önkormányzat. A létszámcsökkentés eredményeként az előbbiek 3-4 (2019-től 3 vagy 5) képviselőt foglalhatnak magukban. A visszaélések miatti, átmeneti kiiktatása után, a 2014-es választásoktól kezdve ismét lehetőség van a települési önkormányzat képviselőtestületének az átalakulására, igaz, szigorított feltételekkel: már nem csupán a képviselők, hanem a választók több mint felének is egyazon nemzetiség tagjaként kell regisztrálnia magát. A németek körében mindezidáig csak egyetlen település, Rátka tudott élni ezzel a lehetőséggel a két legutóbbi választáson. 2014-ig mindenesetre növekvő tendenciát mutatott az eredményesen megválasztott kisebbségi önkormányzatok száma a németek esetében is, amelyben szerepet játszhatott az intézmény ösztönző jellege, a kisebbségek növekvő öntudatossága, de akár a választási visszaélések is.

A német kisebbség 1994 és 2019 között az ország összesen 457 településén és fővárosi kerületében tudott legalább egy ciklusra eredményesen kisebbségi önkormányzatot választani. 34%-uk tekinthető „stabilnak”, amelyet a legelső választások, 1994-1995 óta folyamatosan, minden ciklusban megválasztottak. Ezeken a településeken él a német választók többsége, és ezek voltak képesek arra is, hogy a 2001-es népszámláláshoz képest 2011-ben jelentősen növeljék a helyben magukat németnek vallók számát. „Alakulók” azok a német nemzetiségi testületek, amelyek a későbbiekben, de legkorábban 1998-tól léptek be a rendszerbe, és azóta a „stabilhoz” hasonlóan, rendre megválasztják őket (53%). A német önkormányzatok 11%-a tekinthető viszont a 2019-es választások eredményeként megszűntnek, azon testületeknek, amelyeket legutóbb nem választottak meg, és kevesebb mint 2%-a olyan „váltakozónak”, amelyeket korábban nem mindig választottak újra (a tipológiáról lásd Hohl, 2014).

A kisebbségi önkormányzatok időbeli folytonossága mellett felmerül az a további kérdés, hogy vajon ez, az egyes választásokon kialakult kisebbségi önkormányzati struktúra mennyiben tudja lefedni a területileg meglehetősen szétszórtnan elhelyezkedő német közösséghez tarto-

zókat, tekintetbe véve azt, hogy az utóbbiak számáról minden településre kiterjedően leginkább csak a hivatalos népszámlálási adatok állnak rendelkezésre. Ezek szerint, amennyiben az utolsó választási eredményeket összevetjük a hozzájuk időben legközelebb eső, 2011-es népszámlálási adatokkal, az látható, hogy napjainkra a német nemzetiségi önkormányzatok a magyarországi átlag felett, 81%-ban fedik le a közösséghez kötődőket. Más szóval a magukat németnek vallók döntő többsége olyan településen élt 2011-ben, ahol valamivel később, 2019-ben létrejött német nemzetiségi önkormányzat. További elemzéseket igényel azonban az ok-okozati összefüggések feltárása, de ezek szerint ahol nagyobb számú német közösség él, ott már korábban is túlnyomórészt éltek a kisebbségi/nemzetiségi önkormányzat létrehozásának a lehetőségével. Az adat utalhat a németiség szervezettségére és területi jellemzőire, de más szempontból az sem zárható ki, hogy eleve leginkább ott vallják magukat németnek az érintettek, ahol hosszabb-rövidebb ideje már német önkormányzat is működik. A német szavazók túlnyomó többsége is olyan településeken regisztráltatta magát, ahol kellő számban voltak jelen, azaz ki lehetett írni a választásokat.

E vonatkozásban, a választási és a népszámlálási adatok összevetése során, szükséges tehát kitérni az önkormányzatok közösségi megalapozottságára, azaz arra, hogy a választások kiírását, a nemzetiségi önkormányzatok megalakítását és működését a népszámlálás szerint mennyiben támasztotta alá egy kisebb-nagyobb helyi német közösség. A német választók számának 2006 és 2019 közötti dinamikája tekintetében az volt megfigyelhető, hogy a kisebbségi választói névjegyzék bevezetésekor, 2006-ban már 329 olyan önkormányzatot választottak a német választók, amelyeket legkésőbb az előző 2002-es választás alkalmával is létrehozta. Mellettük 49 önkormányzatra elsőként csak 2006-ban lehetett szavazni. Ez utóbbi településeken a választást megelőző legutolsó 2001-es népszámlálás összességében kimutatott valamivel több mint kétezer német nemzetiségű személyt, még ha rendkívül egyenetlen eloszlással is, azaz például az ekkor megválasztott debreceni német önkormányzat esetében közel 600-an nyilatkoztak német kötődésükről öt évvel korábban, míg Rudabányán ehhez képest még senki sem. Más nemzetiségekkel egyezően, a német önkormányzatok száma is 2010-ben érte el a csúcst, ami 373 korábban is megválasztott és 51 újonnan belépő önkormányzatot jelentett, és ezúttal az utóbbiak sorában számos olyan település volt, ahol – legalábbis a 2001-es népszámlálás eredményei szerint – nem vagy alig éltek németek. Ezek közül több is kikerült a német nemzetiségi önkormányzatok közül a 2014-es választásokon, amikor a népszámlálási küszöb bevezetésével lecsökkent mind a regisztrált választók, mind a megválasztott önkormányzatok száma, miközben még 10 újonnan megválasztott önkormányzat is csatlakozott hozzájuk. Végül, 2019-ben az előzővel azonos maradt a német nemzetiségi önkormányzatok száma, ami ez esetben négy önkormányzat cserélődését is magában foglalta, de köreikben ugyanakkor jelentősen nőtt a regisztrált választók száma.

A nemzetiségi választásokon nem csupán a választóknak, hanem a jelölő szervezeteknek és a jelölteknek is szigorodó intézményes akadályokkal kellett szembesülni a választási folyamathoz való hozzáférés során. A választói névjegyzékek bevezetésével, a független jelölés kiiktatásával, a jelöltek további nyilatkozatra kötelezésével, a választás megtartásának feltételül bevezetett küszöbökkel, valamint az önkormányzati létszám-csökkentéssel míg 2006-ban 2441, 2010-ben 2224, 2014-ben már csak 1796 jelölt, 2019-ben pedig 1929 jelölt indult a képviselői helyekért. Az induló jelöltek átlagos számát vizsgálva, a magyarországi németekről elmondható, hogy nem tartoznak az élesen megosztott népcsoportok közé, az indulók száma alig valamivel haladta meg a megválasztható képviselők számát. A jelölő szervezetek kötelezővé válásával, a 2006-os választásoktól kezdve a szervezetek között inkább egyfajta megyei-regionális megoszlás volt megfigyelhető, azaz jellemzően egy-egy, civil szervezatként bejegyzett kisebbségi önkormányzati szövetség leginkább csak az adott régióban vagy megyében indított jelölteket (például Baranya, Komárom-Esztergom vagy Veszprém megyében), amelyek mellett még kisebb, főleg helyi egyesületek is indultak a választásokon. A szervezetek sorából idővel kiemelkedett az 1997-ben létrejött Észak-Magyarországi Német Önkormányzatok Szövetsége Egyesület (ÉMNÖSZ), amely 2006-ot követően elsősorban Pest, Nógrád és Heves megyei, 2014-től budapesti kerületi, majd 2019-től már Hajdú-Bihar megyei német önkormányzatokba is állított jelölteket, és ezzel települési szinten a jelölteknek már közel a negyede az ÉMNÖSZ színeiben indult. A szervezet legfőbb célja a nemzetiségi törvény végrehajtása, a nyelv ápolása, a tárgyi és szellemi kultúra megőrzése, gyarapítása és a közösségi önazonosság megtartása.⁵ Jelentőségét továbbá az is adja, hogy 2010-től országos szinten, az MNOÖ választásán az ÉMNÖSZ listája indul egyedülként, egységes magyarországi német listaként. A választási verseny mértéke viszont kihatással lehet a választási részvételre, a regisztrációs és a szavazási hajlandóságra is: e tekintetben ugyanakkor a németek részvétele kimagasló volt a nemzetiségek között, 2006-2019 között minden nemzetiségi önkormányzati választáson meghaladta a 70%-ot.

A nemzetiségi önkormányzatiság gyakorlati működésének az egyik kevésbé kutatott területe, hogy a megválasztott képviselőtestületek hogyan, milyen mértékben tudják leképezni a területileg és más, demográfiai, társadalmi-gazdasági, politikai-ideológiai szempontokból összetett választói közönséget. Ezen tulajdonságok közül különös szerepet kap a nemek közötti egyenlőség kérdése, amellyel kapcsolatban a korábbi, csekély számú vizsgálat már megállapította, hogy a németek esetében felülreprezentáltak a nők. A kezdeti 35%-ról 2006-ra már többségbe kerültek, és 2019-ben is a szlovákok után a legmagasabb, 63%-os arány volt a körükben kimutatható. A legutolsó választáson is érvényes volt Váradi Monika Mária két évtizeddel korábbi, lényegre törő

⁵ Észak-Magyarországi Német Önkormányzatok Szövetsége, Egyesület Alapszabálya (2016): <https://emnosz.hu/emnosz/alapszabaly/>

megállapítása ezzel kapcsolatban, hogy „*minél magasabb a településhierarchiában elfoglalt pozíció, annál kevesebb eséllyel jutnak nők a kisebbségi képviselők közé, és minél kisebb a település, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a női képviselők száma magas a testületben*” (Váradi 2002b: 174).

Végül, de nem utolsó sorban, a kisebbségi választások egyik legkevésbé kutatott területe a testületek összetételének és ezzel kapcsolódóan a szavazói magatartás változásai az egyes választások között, amely természetesen összefügg a helyi közösségek és a képviselői munkára hadra fogható személyek számával. Ezen vonatkozásban, 1994 és 2019 között a német képviselők mintegy 42%-át legalább egyszer újraválasztották, és 22% azok részesedése, akiket már legalább három ciklusra is megválasztottak.

3. A német nemzetiségi önkormányzatok főbb működési területei, eredményei és kihívásai

A nemzetiségi önkormányzatok működésének, eredményeinek és kihívásainak a feltérképezéséhez 2022 augusztusában közel 900, nyilvános e-mail címmel rendelkező, települési szintű nemzetiségi önkormányzati elnöknek lett kiküldve egy online kérdőív, köztük 267 német önkormányzatnak. Utóbbiak köréből október végéig összesen 44 kitöltött kérdőív érkezett vissza (16,5%), túlnyomórészt az önkormányzatok elnökei részéről, és több mint felük községekből.

A nem reprezentatív mintában a válaszadók átlagosan 4,3-ra ítélték meg az 1-5-ig terjedő skálán azt a kérdést, hogy mennyire a nemzetiségi önkormányzat az a szereplő, amely képes meghozni az adott nemzetiséget érintő döntéseket. Azt, hogy mennyire van bevonva az ilyen tárgyú döntések meghozatalába, illetve, hogy mennyire sikeres a döntések befolyásolásában, azt mindkét esetben 4-esre értékelték az érintettek. A nemzetiségi önkormányzat működésének hatására, véleményük szerint inkább enyhén vagy jelentősen javult a településen a nemzetiségi ügyekhez való viszonyulás. A feladatok sorában a legfontosabbnak a nemzetiségi identitás megőrzését (4,9 pontos átlageredmény), a szokások, hagyományok ápolását, kulturális és más rendezvények szervezését, az ifjúság bevonását, a nemzetiségi nevelés-oktatás, a nyelvoktatás támogatását, a nemzetiségi kulturális örökség védelmét, a települési önkormányzattal való együttműködést (4,8 pontos átlageredmény), a nyelvtudás és nyelvtanulás fejlesztését, valamint a megyei és országos nemzetiségi szervezetekkel való együttműködést (4,7 pontos átlageredmény) jelölték meg. Ezekhez képest, az eredmények tekintetében úgy tartják, hogy leginkább a rendezvényszervezés terén (4,6 pontos átlageredmény) tudtak eredményeket felmutatni a korábbi és a jelenlegi ciklusban, amely mellett a hagyományápolást és a nemzetiségi nevelés-oktatás támogatását emelték ki, és kevésbé a nemzetiségi identitás és a nyelv megőrzését-, fejlesztését, illetve a fiatalok bevonását. Ismeretes, hogy 2022-re a német önkormányzatok már közel 70 óvodát, általános és középiskolát tartanak fenn, és mellettük számos kulturális intézmény

alapítói és fenntartói is. Az intézményfenntartással kapcsolatban 9 önkormányzat jelezte, hogy már tart fenn intézményt, de többségük – amennyiben az anyagi és egyéb feltételek adottak lennének – szintén élne a lehetőséggel. Azt a kérdést, hogy megítélésük szerint a nemzetiségi lakosság egy ötös skálán mennyire tájékozott az önkormányzat céljairól, működéséről és eredményeiről, a válaszadók átlagban 3,8 pontra értékelték.

A költségvetésükkel kapcsolatban többségük arról számolt be, hogy az utóbbi években növekedett a rendelkezésre álló összeg, amelynek döntő részét a központi költségvetési,⁶ kisebb részben a települési önkormányzattól, az országos önkormányzattól és az anyaországból érkező források tették ki, de összességében elfogadhatónak tartják. A kérdőívet kitöltő elnökök által reprezentált nemzetiségi önkormányzatok többsége rendelkezik saját, kizárólagos használatú helyiséggel, más esetben az közös használatú, vagy időnként a polgármesteri hivatal vagy más intézmény helyiségeit használhatják. Döntő többségüknek vannak ingóságai (bútorok) és kommunikációs eszközeik (telefon, internet, számítógép, stb.), saját autóról vagy kisbuszról csak tízen számoltak be. Kettő kivételével mindegyik válaszadó önkormányzatnak van megállapodása a települési önkormányzattal. Döntő többségük vagy szoros, és intenzív, napi szintű kapcsolatot vagy legalább korrekt, jó és rendszeres együttműködést tart fenn a települési önkormányzattal.

A kihívások tekintetében bár a kérdőívet kitöltő többségük szerint a választási rendszer, a választói névjegyzékbe vétel egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben probléma, a kérdőívet kitöltő nemzetiségi önkormányzati elnökök negyede azonban azt rendkívül súlyos gondnak tartja. Többségük a legkomolyabb nehézségként a fiataloknak a nemzetiségi életbe való bevonását, valamint az asszimilációt, az elidegenedést, a közösség megszervezését nevezte meg, amelyekhez kapcsolódóan feltűnt a válaszok között az elöregedés, a fiatalok elköltözése a falvakból. Az elérhető források számát, arányát inkább megfelelőnek tartják, és az önkormányzati munkával járó adminisztratív feladatok ellátását sem súlyos problémának, hanem még elfogadható mértékűnek minősítették.

4.Részvétel az Országgyűlés munkájában: a német nemzetiségi szószóló/parlamenti képviselő választása

A kedvezményes parlamenti képviselő iránti, régi nemzetiségi óhaj valósult meg, amikor a 2012. január 1-én hatályba lépett Alaptörvény rendelkezett a nemzetiségeknek „*az Országgyűlés munkájában való részvételéről*”. Az e vonatkozásában elsőként 2014-ben alkalmazott új választási törvény⁷ szerint nemzetiségi listát csak a nemzetiségek országos önkormányzata állíthat a nemzetiségi névjegyzékben szereplő választópolgárok legalább egy százalékának, de legfeljebb

⁶ Ezt egyértelműen visszaigazolják a költségvetési támogatások, programok kimutatható növekedése az elmúlt évtized során.

⁷ 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról

1500 fő ajánlásával. A legalább három jelöltet tartalmazó listán szintén csak olyan személy indulhat, aki szerepel az adott nemzetiség névjegyzékében. Az országos önkormányzatok listái nem kapcsolhatók össze, nem állíthatnak közös listát. A magyarországi lakóhellyel rendelkező választópolgárok az új választási rendszerben egy egyéni választókerületi jelöltre és egy pártlistára szavazhatnak, míg a lakóhellyel rendelkező, a nemzetiségi névjegyzékben szereplő választópolgároknak dönteniük kell, hogy az előbbi körhöz hasonlóan egyéni jelöltre és pártlistára, vagy egyéni jelöltre és az adott nemzetiségi listára kívánják-e szavazni. A pártlistákra és a nemzetiségi listákra leadott szavazatok összegét a törvény szerint el kell osztani a kiosztható listás mandátumok számával, 93- al, amelyet aztán tovább kell osztani még négygyel. Amely nemzetiségi lista szavazatszama eléri ezt a kedvezményes kvótát, az a lista kap legfeljebb egy teljes jogú, kedvezményes mandátumot. Ha a nemzetiség ilyen módon nem jutna kedvezményes mandátumhoz, a listán szereplő első jelölt az adott nemzetiség szószólója lesz a parlamentben. A nemzetiségek többsége a létszámából adódóan nem tudta elérni a kedvezményes mandátumszerzési küszöböt: míg elsőként 2014-ben nemzetiségenként egy-egy szószólót tudtak csak választani, ezt követően 2018-ban és legutóbb 2022-ben is a sikeres mozgósítás hatására a német lista Ritter Imre személyében teljes jogú parlamenti mandátumot szerzett. Elnyerésében a kellő számú regisztrált szavazó, a jelentős részvételi arány (2018: 84%, 2022: 77%), a viszonylag csekély arányú érvénytelen szavazatok (5-6%) mellett szerepet játszott az, hogy a németek körében szinte egyedülálló módon települések tucatjain többen regisztráltak az országgyűlési, mint a nemzetiségi önkormányzati választásokra. Továbbá, bár a német lista választóinak túlnyomó többsége olyan településekről került ki, ahol működik német önkormányzat, növekvő számban regisztráltak (2022-ben már közel 1,5 ezren) az önkormányzattal nem rendelkező településekről is azzal együtt, hogy 2018-hoz képest csökkent a német választók összesített száma a 2022-es országgyűlési választásokon.

5. Összegzés

A tanulmány Magyarország második legnépesebb nemzetiségének, a németségnek az 1994-től megrendezésre kerülő kisebbségi, utóbb nemzetiségi önkormányzati választásokon való részvételét, aktivitását járta körül, illetve kérdőíves felmérés segítségével igyekezett azonosítani az önkormányzatok céljait, eredményeit és problémáit döntően a helyi-települési szinten. A 2010-es évekre a német nemzetiségi önkormányzatokat már szinte kivétel nélkül olyan településeken választották, ahol a népszámlálás szerint is kellő számú német választó élt, amire legutóbb a jogalkotó is ráerősített a népszámlálási adatok és a választások kitűzésének összekötésével. Szerepet játszhatott ebben az önkormányzati rendszer pozitív, ösztönző hatása is, amely az érintett településeken a nemzetiségi identitás felvállalására ösztönözhetett soka-

kat, miközben a kutatók körében még egyelőre vita tárgya, hogy beszélhetünk-e és mennyiben nyelvi-kulturális disszimilációról vagy inkább csak egyfajta szimbolikus etnikai kötődésről a közösség soraiban. Egy aktív és öntudatos nemzetiségi német társadalmi mag jelenlétére utal mindenestre a nemzetiségen belül egyfelől a kimagasló részvételi arány a nemzetiségi önkormányzati választásokon, de még inkább a sikeres választási mobilizáció a két legutóbbi, 2018-as és a 2022-es országgyűlési választásokon. Míg 2014-ben mintegy 40 ezer regisztrált német élt az országban, addig négy évvel később közel 30 ezren választották azt a lehetőséget, hogy német nemzetiségiként kívánnak részt venni a parlamenti választásokon is, és közülük ráadásul ismételt kiugró számban, közel 26,5 ezren érvényes voksot adtak le a MNOÖ listájára, amelynek eredményeként azóta teljes jogú parlamenti képviselő képviseli a közösséget. Mindeközben a kérdőíves felmérésben válaszadó önkormányzatok kevésbé sikeresnek tartják a munkájukat a nemzetiségi identitás és a nyelv megőrzése, valamint a fiatalok bevonása terén, amely komoly kihatással lehet a jövőbeli kilátásokra. Az eredmények jobb megértéséhez és árnyalásához ezért a további kvalitatív jellegű vizsgálatokra, az érintett települések viszonyainak, a német önkormányzat munkájának, a vele való elégedettség alaposabb feltárására van szükség.

Jogsabályok:

Magyarország Alaptörvénye

1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól

2005. évi CXIV. törvény a kisebbségi önkormányzati képviselők választásáról valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó egyes törvények módosításáról

2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról

2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól

Felhasznált irodalom

Bindorffer Györgyi (2011): Kisebbség, politika, kisebbségpolitika. Nemzeti és etnikai közösségek kisebbségi önkormányzati autonómiája Magyarországon (Gondolat, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest)

Czibulka Zoltán (2004): A kitelepítési névjegyzékek adatai. (in: Czibulka Zoltán, Heinz Ervin, Lakatos Miklós összeáll.: *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás*. Központi Statisztikai Hivatal Levéltár, Budapest. 235-252. old.)

Csefkó Ferenc, Dombi Péter, Pálné Kovács Ilona, Tasnádi Péter (1999): A kisebbségi önkormányzatok működésének empirikus vizsgálata (1994-1998) (in: Csefkó Ferenc, Pálné Kovács Ilona szerk.: *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Osiris, MTA Regionális Kutatások Központja, MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, Pécs. 59-162. old.)

- Csordás Gábor szerk. (2014): 2011. évi népszámlálás. 9. Nemzetiségi adatok (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest)
- Demeter Zayzon Mária (1999): A tarjáni német kisebbségi önkormányzat (in: Csefkó Ferenc, Pálné Kovács Ilona szerk.: *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Osiris, MTA Regionális Kutatások Központja, MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, Pécs. 284-299. old.)
- Eiler Ferenc (1999): Az országos német, szlovák és horvát kisebbségi önkormányzatok első négy évének működési tapasztalatai. (in: Csefkó Ferenc, Pálné Kovács Ilona szerk.: *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Osiris, MTA Regionális Kutatások Központja, MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, Pécs. 172-185. old.)
- Eiler Ferenc (2002): A magyarországi német kisebbség kronológiája 1987-2000. (in: Kovács Nóra, Szarka László szerk.: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréről*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 437-460. old.)
- Erb Mária, Knipf Erzsébet (2001): A magyarországi német kisebbség nyelve és nyelvhasználata az ezredfordulón. (in: Sisák Gábor szerk.: *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén*. Osiris, MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest. 311-328. old.)
- Fehér István (1993): Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945-1990 (Kossuth, Budapest)
- Hohl Zsófia (2014): A nemzetiségek képviseletének aktuális kérdései Magyarországon. Vizsgálat a hazai németek körében (1994-2014) (Diplomamunka. ELTE TTK, Földrajz- és Földtudományi Intézet, Földrajztudományi Központ, Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék)
- Kovács Katalin; Váradi Monika Mária (1999): Németbóly, Nagynyárád, Pilisvörösvár, Solymár. (in: Csefkó Ferenc - Pálné Kovács Ilona szerk.: *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Osiris, MTA Regionális Kutatások Központja, MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, Pécs. 265-284. old.)
- Manherz Károly szerk. (1998): A magyarországi németek. (Útmutató, Budapest)
- Pachné Heltai Borbála (2020): Többynyelvűség Geresdlakon. Szociolingvisztikai kutatások a finnek lakta magyarországi német településen (L'Harmattan Kiadó, Budapest)
- Poprády Judit (1995): A Magyarországi Németek Szövetségének története. (in: Fons, 2. 221-258. old.)
- Schwarcz Gyöngyi (2021): Lokalitas, etnicitás, gazdaság (Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Budapest)
- Spannenberger Norbert (1996): Das ungarische Minderheitengesetz von 1993 und die Ungarndeutschen. *Ungarn-Jahrbuch*, (in: Band 22. 245-260. old.)
- Tóth Ágnes (2016): Integráció elméletben - diszkrimináció a gyakorlatban. Németek Magyarországon 1948-1956. (in: Pro Minoritate, 2. 47-55. old.)
- Tóth Ágnes (2018): Közösségi igények és politikai elvárások között: A Német Szövetség tevékenysége (1955-1970). (in: Századok, 4. 841-868. old.)

- Tóth Ágnes, Vékás János (2011): A kisebbségi elit és az önkormányzatok. (in: Kovách Imre szerk.: *Eliték a válság korában. Magyarországi eliték, kisebbségi magyar eliték*. MTA Politikatudományi Intézet, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Argumentum, Budapest. 393-436. old.)
- Tóth Ágnes - Vékás János (2016): A magyarországi németek disszimilációjának területi jellemzői. (in: *Demográfia*, 1. 89-119. old.)
- Váradai Monika Mária (2002a): „A rendszer működőképes, de...” A kisebbségi önkormányzatok működési és együttműködési modelljei (in: *Beszélő*, 12. 26-39. old.)
- Váradai Monika Mária (2002b): Német kisebbségi önkormányzatok és változó helyi társadalom (in: *Regio*, 2. 166-193. old.)
- Walter Tibor (2002): Német kisebbségi önkormányzatok Baranya megyében II. (in: *Magyar Közigazgatás*, 1. 55-63. old.)